

РОЗДІЛ 1

ПРОБЛЕМА ОСВІТНІХ ВТРАТ У МІЖНАРОДНОМУ ОСВІТНЬО-НАУКОВОМУ ПРОСТОРИ

1.1. ОСВІТНІ ВТРАТИ: ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ

id Глушко О. З., id Джурило А. П., id Кравченко С. М.,
Локшина О. І., id Максименко О. О., id Шпарик О. М.

Навчальна втрата (learning loss) трактується в зарубіжжі як втрата набутих академічних знань/навичок або павза в академічному розвитку учня, найчастіше через тривалу відсутність у школі [98]. У деяких дослідженнях навчальні втрати звужено до розгляду в аспекті втрат у знаннях/навичках з читання й математики [73].

Навчальні втрати під час канікул, передусім літніх, є добре розробленою науковою проблемою у США та Канаді. Дослідниками засвідчено, що літні навчальні втрати виявляють відмінності у втратах між групами учнів із різного соціально-економічного середовища, а також між учнями з труднощами у навчанні та учнями зі здібностями до навчання [109]. Констатовано, що зниження рівня академічної успішності учнів під час літніх канікул є більш вагомим з математики в порівнянні з читанням, а ступінь таких втрат пропорційно зростає у старших класах [94]. Водночас, як підкреслюється у дослідженні ОЕСР, втрати учнів із читання з неблагополучного середовища також є відчутними [110].

- Американські школи застосовують різні стратегії мінімізації втрат у навчанні внаслідок літніх канікул. Зазвичай округи та школи пропонують різноманітні літні навчальні програми, покликані забезпечити безперервність освіти. Після повернення учнів до школи восени вчителі можуть використовувати формат повторення навчального матеріалу, який учні вивчали минулого навчального року. Наприклад, якщо учні 3-го класу пропустили останню третину навчального року, то вони на початку 4-го класу будуть вивчати пропущену частину матеріалу за 3-й клас, перш ніж перейти до вивчення нового матеріалу за 4-й клас [38]. Поширеними практиками є збільшення тривалості навчання та наставництво вчителів.

Окрім сезонних канікул, виокремлюють інші чинники, які можуть провокувати навчальні втрати. Це:

- переривання формальної освіти. Одним із найпоширеніших прикладів є втрати знань/навичок учнями-біженцями першого покоління, які через соціальні заворушення в їхніх рідних країнах не мали змоги відвідувати школу впродовж тривалого часу. У деяких випадках такі учні можуть взагалі ніколи не відвідувати школу. Для таких учнів часто використовують термін «учні з перерваною формальною освітою» (students with interrupted formal education – SIFE). У таких випадках учням можуть запропонувати повторити програму навчання попередніх класів, виконати додаткову контрольну/випускную роботу;

- пропуски занять у школі: тривала відсутність учня в школі через стан здоров'я є потенційним джерелом навчальної втрати. Іншою поширеною формою відсутності є тимчасове відсторонення від навчання або виключення зі школи;
- випускний рік середньої школи, який розглядається потенційним джерелом втрат у навчанні. Багато учнів випускного класу середньої школи США обирають зменшене навчальне навантаження або навчання неповний день. Якщо учні виконують свої кредитні вимоги з математики, наприклад, в одинадцятому класі, але не обирають математичний курс у дванадцятому, вони можуть опинитися в невикладному становищі під час складання вступних тестів або вивчення курсу математики на першому курсі коледжу. Таких учнів можуть зобов'язати пройти повноцінний корекційний курс математики, який дозволить їм отримати кредит і задовольнити вимоги для отримання диплома про вищу освіту. Для того, щоб учні мали «чотири роки» математики, англійської мови, природничих наук та суспільствознавства у старшій школі, багато шкіл застосовують стратегії, спрямовані на зменшення навчальних втрат, зокрема випускні проєкти, комплексні завдання або збільшення рівня вимог до випускників;
- неефективне викладання: якщо учні отримують так зване неефективне/неякісне викладання протягом кількох років, навчальні втрати можуть поглиблюватися, зменшуючи їхні шанси наздогнати своїх однолітків або успішно закінчити школу;
- розклад занять. Формат блочного розкладу може створювати піврічні або річні розриви в безперервності навчання з деяких предметів, таких, як математика або мова [129].

Термінами, які дотично використовуються при дослідженні проблеми навчальних втрат, також є: прогалина/розрив у навчанні; прогалина/розрив у досягненнях; прогалина/розрив у можливостях. Зокрема:

- прогалина/розрив у навчанні (learning gap) трактується як різниця між тим, чого навчився учень, тобто його академічним прогресом, і тим, що очікувалося від учня на певному етапі навчання, наприклад, у певному віці або класі [127];
- прогалина/розрив у досягненнях (achievement gap) позначає будь-яку значну й стійку різницю в академічній успішності або освітніх досягненнях між різними групами учнів, наприклад, між білими учнями й представниками меншин або учнями з домогосподарств з високим і низьким рівнем доходу [128];
- прогалина/розрив у можливостях (opportunity gap) стосується ресурсів – нерівного або несправедливого розподілу ресурсів і можливостей [129].

Якщо прогалина у можливостях стосується ресурсів/внеску (inputs) – нерівного або несправедливого розподілу ресурсів і можливостей, то розрив/прогалина у досягненні стосується результатів (outputs) – нерівного або несправедливого розподілу освітніх результатів і переваг. Прогалина/розрив у навчанні стосується розбіжності між тим, що учні фактично засвоїли, і тим, що вони повинні були засвоїти в певному віці або на певному рівні навчання [130].

Як зазначають американські дослідники, серед факторів, які можуть провокувати прогалини/розрив у можливостях та, відповідно, розрив у навчанні, є:

- малозабезпеченість: учні з малозабезпечених сімей можуть не мати фінансових ресурсів, які надають перевагу учням з більш заможних сімей, коли йдеться про високу успішність у школі, високі бали при складанні стандартизованих тестів, при вступі до коледжу та для досягнення успіху при навчанні. Зниження освітніх досягнень та успіхів у навчанні може провокувати погане харчування, проблеми зі здоров'ям через брак медичної допомоги, неспроможність оплачувати якісну дошкільну освіту, репетиторство, послуги з підготовки до складання тестів та/або навчання в коледжі.

Діагностика та компенсація освітніх втрат

- відсутність вищої освіти у батьків може спричиняти брак сімейного заохочення та підтримки, доступної іншим учням. Таких учнів можуть не заохочувати відвідувати підготовчі курси до вступу до коледжу, або ж їхні батьки можуть стикатися зі складнощами, пов'язаними з отриманням фінансової допомоги для вступу;
- економічно неблагополучні школи та громади можуть стикатися з менш ефективним рівнем викладання, переповненням шкіл/класів, застарілою інфраструктурою та освітніми ресурсами, що може впливати на зниження освітніх показників та рівня успішності учнів;
- приналежність до національних меншин: учні з числа меншин можуть бути об'єктом упереджень, які позбавляють їх рівного та справедливого доступу до можливостей навчання. Наприклад, відсоток випускників та вступників до коледжів серед кольорових учнів зазвичай нижчий, ніж серед їхніх білих однолітків;
- відсутність/обмеженість мовного середовища: якщо навчання проводиться виключно англійською мовою, якщо навчальні матеріали друкуються англійською або якщо освітні програми публікуються англійською мовою чи вимагають вільного володіння англійською, учням, які лише вивчають англійську або мають проблеми з володінням нею, може бути відмовлено в повноцінній участі в цих можливостях;
- навчання в малокомплектних/географічно віддалених школах, які не можуть запропонувати перелік освітніх можливостей, який доступний учням у великих школах в мегаполісах. Йдеться про курси/заняття з вивчення іноземних мов або факультативи, такі, як: наукові ярмарки, дебати, гуртки робототехніки, театральні вистави. Сільські учні також можуть мати обмежений доступ до бібліотек, культурних закладів, музеїв, стажувань, інших можливостей для навчання в умовах їх віддаленості та відсутності безкоштовного/дешевого громадського транспорту для доїзду до таких можливостей;
- відсутність підключення до інтернету, комп'ютерів, ІКТ для навчання в сільських школах, школах у центрі міста та в громадах з низьким рівнем доходу може поставити учнів у невідгідне становище, коли йдеться про набуття цифрових навичок, проходження комп'ютерних тестів або доступ до знань і можливостей навчання в інтернеті [130].

Науковці пишуть про два основні типи освітніх втрат:

- «забування», яке стосується втрати раніше набутого знання під час навчання;
- «втрачене» навчання, що позначає очікуване навчання, яке не відбулося/ не відбувається, оскільки школи були закриті для очного навчання.

Для оцінки «втраченого» навчання дослідники оцінюють фактичне навчання, використовуючи емпіричні дані, такі, як рівні досягнення попередніх когорт у навчанні, тоді як інші використовують нормативні критерії, такі, як очікування на рівні класу [145].

Дослідники Північно-західної асоціації з оцінювання (Northwest Evaluation Association – NWEA) на прикладі навчальних втрат під час літніх канікул пишуть про:

- «танення» набутих академічних досягнень учнів: коли учні не здобули жодного прогресу під час закриття шкіл;
- «сповзання» набутих академічних досягнень учнів: коли учні погіршили академічну успішність під час закриття шкіл (Sparks, 2020) [119].

Пандемія COVID-19 актуалізувала розгляд навчальних втрат крізь призму глобальних суспільних потрясінь та надзвичайних подій, які спричиняють незаплановане призупинення навчального процесу. Йдеться про повне та/або часткове закриття закладів освіти на період до декількох місяців впродовж навчального року й трансформацію навчання в онлайн-формат. Навчальні втрати в широкому баченні трактуються міжнародною спільнотою (ЮНЕСКО, ЮНІ-

СЕФ, Світовий банк) як будь-які втрати знань або навичок та/або уповільнення чи переривання академічного прогресу, найчастіше через тривалі пропуски або перерви в навчанні учня [145].

Для відображення реалій освіти в умовах COVID-19 до використання запропоновано також термін «незавершене навчання» (unfinished learning), який позначає ситуацію, коли учні не завершили курс навчання, який вони мали б завершити за навчальний рік. Незавершене навчання охоплює широкий спектр ситуацій: призупинення навчання, що спричиняє втрату учнями знань/вмінь, якими вони володіли до цього; отримання меншого обсягу знань/вмінь, ніж передбачено освітніми стандартами за навчальний рік; отримання меншого обсягу знань/вмінь, що є необхідними для успішного навчання в подальшому після закінчення школи та на ринку праці [80].

Основними причинами навчальних втрат періоду пандемії COVID-19 дослідниками Інституту педагогіки НАПН України (О. Топузов, М. Головка, О. Локшина) визначено недосконалість інфраструктури дистанційного навчання, відсутність/недостатній рівень володіння учнями цифровими навичками, недостатню сформованість в учнів уміння вчитися, невідпрацьованість формату зворотному зв'язку з педагогом, недостатню підготовленість учителів до використання засобів та інструментів дистанційного навчання та низький рівень володіння ними цифровою компетентністю, а в батьків – до підтримки навчання дітей у нових освітніх реаліях [53].

Актуальним в цих умовах є цифровий розрив/прогалина, або цифрова нерівність. Терміном «цифрова нерівність» позначають ситуацію, що виникає, коли в суспільстві існують соціальні групи, які мають доступ до сучасних цифрових технологій комунікації (насамперед, до Інтернету), і ті, хто не має. Це визначення характеризує наявність або відсутність доступу до технологій як різних груп населення в середині однієї країни (внутрішня цифрова нерівність), так і в низці країн або регіонів (міжнародна цифрова нерівність) [57].

Масштаби цифрового розриву серед здобувачів освіти у США стали особливо помітними внаслідок карантинних обмежень та запровадження дистанційного навчання в закладах освіти. Згідно з дослідженням Boston Consulting Group, проведеним спільно з Common Sense у 2020 р., 30% дітей (орієнтовно 15–16 млн учнів) не мали вдома належного інтернет-сервісу чи пристроїв електронного навчання для ефективного здобуття освіти. Хоча це є проблемою в кожному штаті, цифровий розрив найвідчутніше впливає на учнів із сільських і південних громад США. Утім, найбільше проблема цифрового розриву стосується темношкірих здобувачів освіти, латиноамериканців та індіанців, а також дітей із сімей з низькими доходами. Водночас у США існує проблема низької цифрової й технічної грамотності [74].

У США 59% дітей з малозабезпечених сімей стикалися з цифровими перешкодами при виконанні шкільних завдань. Ці перешкоди містили використання мобільного телефону для виконання домашніх завдань, необхідність користуватися громадським Wi-Fi через ненадійність інтернет-послуг вдома, відсутність доступу до комп'ютера вдома. Ці труднощі, що отримали назву «відставання/прогалини у виконанні домашніх завдань» (homework gap), зачіпають понад 30% учнів K-12 (від дитячого садка до 12-го класу), які живуть за межею бідності, і непропорційно впливають на американських індіанців/корінних жителів Аляски, чорношкірих та іспаномовних учнів. Пандемія лише викрила нерівність, що призводить до розбіжностей у навчанні [104].

За даними ЮНІСЕФ та Міжнародного телекомунікаційного союзу, що наведені у звіті Global Connectivity Report (2022):

- лише 40% дітей шкільного віку мають доступ до інтернету вдома, причому ці показники різняться залежно від рівня доходу та регіону. Наприклад, 9 з 10 дітей шкільного віку

Діагностика та компенсація освітніх втрат

в країнах із високим рівнем доходу мають доступ до інтернету вдома, тоді як у більшості країн з низьким рівнем доходу цей показник становить менше 1 з 5;

- 5% населення світу не мають доступу до інтернету. Ще 32% людей на планеті перебувають у зоні дії широкопasmової мережі, але не підключені до інтернету через недоступність, відсутність доступу до пристрою та/або недостатню обізнаність, навички чи мотивацію [89].

Водночас сам по собі доступ до інтернету не визначає цінність, яку молодь отримує від інтернету. Рівень цифрового розриву підкреслює вирішальну роль, яку відіграють цифрові навички в збалансуванні ризиків і можливостей використання ІКТ та цифрової активності.

Іншим бар'єром на шляху прогресу систем освіти вважається гендерна нерівність в освіті. Гендерна нерівність визначається як причини або фактори (такі, як бідність, традиційні та культурні практики), що зумовлюють гендерний розрив в освіті (та в інших суспільних сферах) для дівчат порівняно з хлопцями [126]. ЮНЕСКО розглядає гендерну нерівність в аспектах доступу, змісту, контексту й практики викладання та навчання, результатів навчання, а також життєвих і кар'єрних можливостей.

Основними факторами, що сприяють гендерній нерівності в освіті, є: бідність/малозабезпеченість, шкільна інфраструктура, дискримінаційне ставлення до дівчат, вчинення кримінальних та насильницьких дій, дитячі шлюби, освіта батьків, рід занять батьків, виконання ними домашніх обов'язків та відсутність інтересу до навчання.

Дослідження ОЕСР висвітлює два гендерні розриви в освітніх досягненнях у всьому світі: загальна неуспішність хлопчиків й уникнення та невпевненість у вивченні математики та природничих наук у дівчат. У 2012 році в країнах ОЕСР 14% хлопців і 9% дівчат не досягли базового рівня PISA з жодного з трьох основних предметів. У 2012 році хлопці випередили дівчат з математики в 38 країнах-учасницях у середньому на 11 балів (у всіх країнах ОЕСР), тоді як у природничих науках гендерного розриву не спостерігалось. Однак серед 10% учнів з найкращими результатами з математики гендерний розрив становить у середньому 20 балів, а серед 10% учнів з найкращими результатами з природничих дисциплін хлопці мають в середньому на 11 балів вищі результати, ніж дівчата.

Відставання хлопців у читанні та в завершенні середньої й вищої освіти, а дівчат у вивченні природничо-наукових дисциплін може мати довготривалі наслідки для отримання роботи на ринку праці та економічного зростання країн. Наприклад, рівень освіти, рівень грамотності та галузь навчання разом визначають ймовірність того, що молодь віком 16–29 років не матиме роботи, не навчатиметься та не отримає освіти. Рівень освіти та сфера навчання також впливають на заробітну плату людей, особливо молоді. Зокрема, в таких галузях, як педагогіка та гуманітарні науки, спостерігається зниження заробітної плати для молодих працівників [81].

Навчальні втрати під час війни стають складовими масштабних втрат освітньої системи. В Україні вони спричинені закриттям шкіл, їх передислокацією внаслідок руйнування/пошкодження, окупації; нестабільністю онлайн-навчання внаслідок бомбардувань та обстрілів; відсутністю/недостатністю навчально-методичного забезпечення, психологічними травмами учнів і педагогів [22].

Навчальні втрати спостерігаються також і в учнів, які навчаються в школах країн, що надали їм прихисток. Незнання/погане володіння мовою країни перебування призводить до неефективної інтеграції до навчального процесу та часто відсутності можливості синхронних занять онлайн в українській школі. Це – деякі з викликів, що причиняють освітні втрати українських учнів за кордоном [142].